

М. С. Тимошик

Іларіон (Огієнко)

ІЛАРІОН (Огієнко Іван Іванович; 02(14). 01. 1882, м. Брусилів Радомишл. пов. Київ. губ., нині смт Житомир. обл. – 29. 03. 1972, Вінніпег) – державний, громадський, церковний діяч, мовознавець, літературознавець, історик Церкви, філософ, поет, видавець. Дійсний член НТШ (1923). Закін. у Києві фельдшер. школу (1900) та істор.-філол. факультет Університету св. Володимира (1909). Учень *В. Перетца*. Працював учителем серед. комерц. школи, держ. гімназії в Києві. 1911 зарахов. професор. стипендіатом на каф. рос. літ-ри Університету св. Володимира, де від 1915 – приват-доцент 1917–18 – проф. Укр. нар. університету (Київ). Ще в студент. роки співпрацював з г. «Громадська думка», «Рада», товариством «Просвіта» і НТШ у Києві. Тоді ж дебютував як поет (зокрема вірш «Не питай», 1907, став нар. піснею). Для сприяння вивченню української мови всіма категоріями насел. брав участь у створенні підручників, посібників, таблиць. Так, у Києві великим накладом вийшла його кн. «Курс українського язика» (1918). На основі лекцій, читаних в Укр. нар. університеті, уклав кн. «Українська культура» (К., 1918). У серпні 1918 уряд гетьмана П. Скоропадського призначив І. Огієнка ректором новоствор. Кам'янець-Поділ. держ. укр. університету. Від 4 січня 1919 при уряді Директорії він був також міністром освіти УНР, від 15 вересня – міністром ісповідань, від 15 листопада – Головноуповноваженим уряду УНР в Кам'янці-Подільському після евакуації уряду до м. Тарнув (Малопольс. воєводство, Польща), куди виїхав сам 21 листопада 1921, залишивши в Україні велику книгозбірню, архів і десятки завершених та розпочатих рукописів наук. праць. У Тарнуві заснував видавництво «Українська Автокефальна Православна Церква», у якому видав сім своїх книг, серед них – «Українська вимова богослужбового тексту», «Як Москва взяла під свою владу Церкву Українську», «Як Москва знищила волю друку Києво-Печерської лаври», «Українська Пересопницька Євангелія 1556 р.». Після кількох місяців праці в уряді УНР у вересні 1922 І. Огієнко переїхав

до м. Винники (нині Львів. міськради), а згодом – у Львів, де 1924–26 викладав в Учит. гімназії (звільн. за ревне викладання української мови і проповідування нац. ідеї). 8 січня 1926, мріючи про повернення в Україну, написав листа до секр. ВУАН А. Кримського з проханням урятувати його архів і бібліотеку в Кам'янці-Подільському та надати можливість повернутися до Києва. Написавши ще двічі й не одержавши відповіді, прийняв пропозицію Варшав. університету (травень 1926) на посаду проф. церк.-слов'ян. мови теол. ф-ту, з якої 1932 звільн. «за спротив полонізації православних студентів». Під час перебування у Варшаві І. Огієнко розгорнув активну просвітн. і видавн. діяльність, зокрема заснував наук.-популярні щомісячники «Рідна мова» (1933–39) та «Наша культура» (1935–37), видавництво з такою ж назвою, розпочав вид. «Бібліотеки “Рідної мови”», 30-том. «Бібліотеки українознавства» і 3-том. зб. «Визволення України», а також продовжив свою багаторічну працю над перекладом Біблії українською мовою. Серед найпомітніших видань цього періоду – монографії та навч. посібники «Рідне писання» (у 2-х ч., 1933), «Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних» (1934), «Рідне слово: Початкова граматики української літературної мови» (у 2-х ч., 1935–37), «Наука про рідномовні обов'язки» (1936), «Повстання азбуки й літературної мови у слов'ян» (1937), «Складня української мови» (1938; усі – Жовква). Після смерті дружини прийняв 9 жовтня 1940 у Яблочин. Свято-Онуфріїв. монастирі (Холм. єпархія) чернечий постриг з ім'ям на знак спадкоємності духов. подвигу першого митрополита Київського часів правління Ярослава Мудрого – Іларіона. 19 жовтня того ж року митрополитом Варшавським і Волинським [Діонісієм](#) (Валединським) висвяч. на єпископа, підвищ. до сану архієпископа, а 16 березня 1944 – митрополита Холмського і Підляського православ. Варшав. митрополії. У липні 1944 у складі керів. духовенства виїхав з Польщі і 30 квітня 1945 прибув до Швейцарії, де після 2-х склад. операцій оформив заповіт, а також написав автобіогр. поему «На Голготі» (1947). Перебуваючи у притулку «Бетань» (м. Лозанна), відновив діяльність видавництва «Наша культура» і разом із помічником з Парижа П. Сомчинським налагодив друк та поширення у Європі й США україномов. книжок. Під маркою «Наша культура» у Парижі видано 8 назв книг накладом 1000–2000 прим., зокрема «Легенди світу» (1946), «Політична праця Богдана Хмельницького», «Недоспівана пісня», «Марія Єгиптянка», «Туми» (усі – 1947). 16 вересня 1947 на запрошення православ. громади собору Св. Покрови І. прибув до Вінніпеґа, де під час Собору УПЦ Канади (8–9 серпня 1951) був обраний митрополитом Вінніпеґа та всієї Канади. Видавав ж. «Слово Істини» (листопад 1947 – жовтень 1951), «Наша культура» (листопад 1951 – жовтень 1953), «Віра й культура» (листопад 1953 – грудень 1967). За перші 10 р. у Канаді з маркою відновл. видавництва «Наша культура» (Вінніпеґ) вийшло 29 праць І. Огієнка, зокрема «Історія української літературної мови» (1949), «Іконоборство» (1954), «Українська церква за Богдана Хмельницького, 1647–1657» (1955), «Книга нашого життя на чужині» (1956). Ці та ін. дослідж. містять у собі принцип. для науки концепції щодо тих проблем сучас. українознавства, з яких і нині тривають дискусії, зокрема про виникнення та розвиток укр. друк. слова в контексті поширення друкарства у слов'ян. народів, про укр.

приналежність створ. на наших землях рукопис. книж. шедеврів періоду 10–14 ст. та виникнення й розвиток української мови, літ-ри, культури загалом. 1962 у Лондоні видано повний канон. переклад українською мовою Біблії – результат 40-річ. праці І. Огієнка, яку йому доводилося виконувати у надзвичайно несприятливих умовах. Свій архів і книгозбірню він заповів на зберігання Колегії св. Андрія (Вінніпег), аби переслати колекцію в Україну, «коли факультет теології Української православної церкви буде існувати в Києві».

У незалеж. Україні значними накладками перевидано найголовніші фундам. праці ученого: «Українська культура» (1991), «Дохристиянські вірування українського народу» (1992), «Історія українського друкарства», «Наука про рідномовні обов'язки» (обидві – 1994), «Життєписи великих українців» (1999), «Історія української літературної мови» (2004; усі – Київ). Активно діє Всеукр. товариство І. Огієнка (Кам'янець-Подільський, від 1992, голова – Є. Сохацька). 2000 у Києві з ініціативи колиш. секр. митрополита Г. Фігус-Ралько утвор. благодійну організацію «Фундація ім. митрополита Іларіона (Огієнка)», що того ж року отримала копії всіх недрук. праць І. (оригінали зберігаються у Вінніпезі), – так в Україні постав. видавн. проект «Запізніле вороття», який Фундація здійснює спільно з відродж. у Києві видавництвом «Наша культура і наука». Станом на 2008 вийшло 12 т. цього проекту у серіях «Рукописна спадщина» («Українське монашество», 2002; «Тарас Шевченко», 2002; «Розп'ятий Мазепа», 2003; «Богдан Хмельницький», 2004; «Рятування України», 2005; 2006) та «Зарубіжні першодруки» («Історія української літературної мови», 2001; 2004; «Українська культура», 2002; «Свята Почаївська лавра», 2005; «Слово про Ігорів похід», 2005; «Українська церква за час Руїни», 2006; «Українська церква», 2007; «Історія українського друкарства», 2007). Найменш вивченою залишається художня, публіцист. і епістолярна спадщина І. – це тисячі не систематизов., не вивчених сторінок поезій, легенд, оповідань, драм, докум.-публіцист. життєписів. НСПУ, Житомир. обл. Рада нар. депутатів, Фонд розвитку мистецтв України та Всеукр. товариство І. Огієнка заснували 1994 премію ім. І. Огієнка. Його ім'ям названо вулиці у Брусиліві (також 2010 встановлено пам'ятник, скульптор А. Бурдейний), Житомирі, Львові, Винниках, Кам'янці-Подільському, 2008 – Кам'янець-Поділ. університет; 1998 на фасаді філол. факультету Київ. університету встановлено мемор. дошку. 2007 НБУ увів в обіг ювіл. монету номіналом 2 грн, присвяч. І. (художники – В. Таран, О. та С. Харуки, скульптори – С. Іваненко, В. Атаманчук).

Основні твори

Прометей: Смерк грецьких богів // Наша культура. 1948. № 9; Народження людини: Філол. містерія в п'яти діях // Там само. № 10; Твори: У 4 т. Вінніпег, 1960–66; Розп'ятий Мазепа: Істор. драма на п'ять дій. Вінніпег, 1961.

Основні праці

Найголовніші правила українського правопису. К., 1919; 1921; Український стилістичний словник. Л., 1924; Історія українського друкарства. Л., 1925; Чистота і правильність української мови. Л., 1925; Нариси з історії української мови. Варшава, 1927; Костянтин і Мефодій: Їх життя та діяльність: У 2 т. Варшава, 1927–28; Українська мова 16-го століття і Крехівський апостол 1560-их років. Варшава, 1930; Українські Церкви: Нариси з історії Української православної церкви. Прага, 1942; Український літературний наголос. Вінніпег, 1952; Українська Церква за час руїни. Вінніпег, 1956; Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. Вінніпег, 1958; Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. Вінніпег, 1961; Фортеця православ'я на Волині: Свята Почаївська Лавра. Вінніпег, 1961; Дохристиянські вірування українського народу: Істор.-реліг. монографія. Вінніпег, 1965; Канонізація святих в Українській Церкві. Вінніпег, 1965; Етимологічний-семантичний словник української мови: У 4 т. Вінніпег, 1979–94.

Рекомендована література

1. Заїкін В. Іван Огієнко як церковний та громадський діяч і як учений. Варшава, 1925;
2. Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона у 75-ліття його життя і праці, 1882–1957. Вінніпег, 1958;
3. Жалобна книга в пам'ять Митрополита Іларіона. Вінніпег, 1973;
4. Гирич І. Іван Огієнко: Хроніка життя і спадщина // Старожитності. 1992. Ч. 4(20); Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотвор., наук., редактор. та видавн. діяльності. К., 1997;
5. Тіменник З. Іван Огієнко (митрополит Іларіон): Життєписо-бібліогр. нарис. Л., 1997;
6. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості: Наук. доп. Всеукр. наук. конф. К., 1997;
7. Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні: Мат. доп. і повідомлень на Всеукр. наук.-практ. конф. Ж., 1997;
8. Тюрменко І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). К., 1998;
9. Ярмусь С. Феномен Івана Огієнка (митрополит Іларіон). К.; Вінніпег, 1998;
10. Ляхоцький В. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). К., 2000;
11. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною»: Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. К.; Вінніпег, 2000;
12. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). К., 2006;
13. Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка). К., 2007.

Бібліографічний опис:

Іларіон (Огієнко) / М. С. Тимошик// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13042>. – Останнє поновлення : 2024.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).